

Зміст

Шлях спогадів Джорджа Кістяківського до України.....	5
Передмова.....	7
Вступне слово. Наука, політика і оборона в епоху Ейзенхауера.....	12
Розділ I. Вступ до проблематики заборони ядерних випробувань.....	78
Розділ II. Конкуренція за бюджетні кошти.....	119
Розділ III. Голова Хрущов у Кемп-Девіді.....	161
Розділ IV. Суперечки навколо космічних апаратів.....	171
Розділ V. Повертаємося до Женеві і питань бюджету.....	219
Розділ VI. Зустрічі з віце-президентом.....	271
Розділ VII. Порогові значення і журавлина.....	290
Розділ VIII. Консультації для президента.....	324
Розділ IX. Новий саміт в Кемп-Девіді.....	358
Розділ X. Збитий U-2 і саміт, що так і не відбувся.....	394
Розділ XI. Труднощі нарастають.....	424
Розділ XII. Останні завдання.....	462
Епілог.....	502
Джордж Богдан Кістяківський і проект «Мангеттен».....	507

Президент Д. Ейзенхауер (праворуч) і спеціальний помічник Дж. Кістяківський жартують в перерві між засіданнями Консультативного комітету з питань науки при президенті. Військово-морський коледж, м. Ньюпорт (штат Род-Айленд), 12 липня 1960 року (UPI telephoto)

Шлях спогадів Джорджа Кістяківського до України

Про книжку, яку ви зараз тримаєте в руках, український читач міг би лікколи й не дізнатися. Тому розповім цікаву передісторію, яку має вихід цього унікального видання, бо в нашому житті таки часто велику роль відіграє випадок.

Я вже довго приятелюю з українкою з Вашингтона пані Терезою Бень (у дівочтві — Шарко). І в одному з Різдвяних листів-привітань я розповіла їй про свою статтю, яка вийшла того року, — про американського вченого українського походження, який брав участь у створенні американської атомної бомби (проект «Мангеттен»), доктора Джорджа Богдана Кістяківського — людини знаного в Україні роду. А невдовзі я отримала листа від брата пані Терези — Володимира Шарка, який мешкає у штаті Флорида. Вона розповіла йому про мою статтю, тож він і вирішив поговорити на цю тему зі мною.

— Моя дружина Мерилін працювала у 1966–1979 рр. секретарем президентів Національної академії наук США — спочатку д-ра Фредеріка Сейца (Dr. Frederick Seitz), а потім д-ра Філіпа Гендлера (Dr. Philip Handler), — розповів пан Володимир. — А в цей період д-р Джордж Кістяківський обіймав посаду віце-президента Академії наук США, отже вона його знала.

— Останнього разу я бачилася з Кісті років сорок тому, — пригадує пані Мерилін. — Він мені подобався як людина, і наше спілкування завжди було дуже приємним, навіть життєрадісним. Мені здається, що він був досить вимогливим і підприємливим, але, оскільки в роботі наші шляхи не перетиналися, я не мала нагоди краще в цьому переконатися. Він дуже цінував професіоналізм і відданість роботі як у своїх колег, так і в адміністративного складу.

— Англійською він розмовляв з акцентом, але не дуже помітним. Я бачила Кісті на зустрічах у Раді Національної академії наук, коли він був віце-президентом Академії. Його слухали і поважали — він був людиною, на думку якої не можна було не зважати. Жодного разу не чула, щоб позаочі про нього пліткували. Кісті з дружиною Елейн часто ставав на ляжкі

навіть у свої 70. Колеги по академії дуже дивувалися, що людина його віку ще може займатися гірськолижним спортом.

А одного разу під час бенкету в Академії наук пані Мерилін, яка знала про українське походження д-ра Дж. Кістяківського, представила йому свого чоловіка — познайомтеся, мовляв, ще з одним «українським хлопцем».

— Він був приємно здивований, — розповідає пан Володимир, — поцікавився, звідки я — відповів, що зі Львова. Ми коротко поговорили про Схід і Захід та на інші теми. «А ви вже читали мою книжку *A Scientist at the White House* («Науковець у Білому домі»)»? — спитав він. «Ні», — кажу. «То я неодмінно передам вам її через вашу дружину», — пообіцяв він. За кілька днів Мерилін і справді принесла мені обіцяну книжку. Розгортаю її, а там англійською мовою присвята: *Волтеру Шарку: Дивіться, яких висот можуть сягати українці. Сердечно — Джордж Кістяківський. 3/2/78.* А на суперобкладинці книжки написано: «Особистий щоденник, який вів народжений в Києві (Україна) хімік Джордж Б. Кістяківський».

— А ви читали спогади Джорджа Кістяківського? — спитав і мене пан Володимир.

— На жаль, ні, — відверто зізналася я.

— То я вам її передам, — пообіцяв він.

Але отримати книжку з США виявилось справою непростною: люди передавали її з рук в руки, як дуже цінну річ, з одного американського міста до іншого, щоб хтось особисто доставив це раритетне видання до Києва: боялися, що пошта загубить книжку — тоді збиток не компенсуєш жодними грошима. Її передавали дипломати, науковці, українські активісти і пластуни США різних поколінь. Нарешті книжка прибула в Україну.

Так через 45 років щоденник Джорджа Богдана Кістяківського, радника з питань науки і техніки президента США Дуайта Ейзенхауера, вперше потрапив до української столиці. Ось тоді мій чоловік Ярослав — дипломат і професійний перекладач (у доробку якого переклади біографій низки відомих світових політиків) — сказав: «Для мене буде великою честю перекласти цю книжку українською мовою. Україна має знати про своїх видатних синів».

І зараз ви тримаєте в руках цю справді унікальну, вперше видану українською мовою книжку видатного українця, представника давнього українського роду Кістяківських — відомого американського вченого, чоловіка, який навіть англійською мовою розмовляв, як він сам казав, «з козацьким акцентом».

Аріадна Войтко, журналістка

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Вступне слово

Наука, політика і оборона в епоху Ейзенхауера

Щоденник, який Джордж Кістяківський підготував для публікації, охоплює період його державної служби лише протягом півтора року. Цінність його (як і будь-якого щоденника) полягає у фіксації тогочасних подій і реагуванні на них, а також у характерних обмеженнях, викликаних конкретною точкою зору автора як учасника подій. Для того, хто бажає отримати повну картину діяльності адміністрації Ейзенхауера, дізнатися про гонку озброєнь і «науковий істеблішмент», ці документи можуть служити лише початком ознайомчої роботи. І все ж наразі ця документальна розповідь є першорядним джерелом інформації.

Почасти причина цього полягає в тому, що ми маємо змогу опинитися за лаштунками процесу прийняття урядових рішень, куди не можемо потрапити, знайомлячись з іншими задокументованими джерелами. Наукові дослідження про адміністрацію Ейзенхауера досі є дуже обмеженими за обсягами і переважно базуються на свідченнях другорядних осіб, інтерв'ю та поясненнях політичних кроків, що містяться в переданих до Конгресу документах. Матеріали Пентагону, Державного департаменту, Ради національної безпеки (на ці органи Ейзенхауер систематично покладался при прийнятті більшості своїх рішень), Комісії з атомної енергії та інших відомств, які займалися питаннями безпеки й зовнішньої політики, залишаються засекреченими. Розсекречення документів було полегшено в 1972 р. згідно з директивою президента № 11652 (та після прийняття в 1974 р. поправок до Закону про свободу інформації 1966 р.). Персонал Бібліотеки президента Ейзенхауера в місті Ебілін (штат Канзас) дуже уважно поставився до моїх прохань і надав допомогу. (Хочу особливо подякувати Деннісу Делленбаху — архіваріусу, який відповідає

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

за збереження матеріалів з наукових питань.) Необхідно відверто визнати, що використані при підготовці цього вступного слова матеріали Бібліотеки Ейзенхауера вже були розсекречені; графік опублікування не дозволяє ознайомитися з цілим масивом документів, що стосуються питань безпеки, — вони досі мають гриф «таємно» і це, напевно, триватиме ще багато років. Процедура розсекречення документації вимагає відбору окремих матеріалів та тривалої копії роботи зі зняття грифу. Тому завіса секретності з матеріалів, про які згадує Кістяківський, спадатиме ще довго і болісно. Тимчасом цей безпрецедентно відкритий щоденник дозволяє дізнатися про дискусії з президентом, відстежити бюрократичну і політичну конкуренцію при вирішенні питань контролю над озброєннями, визначенні пріоритетів створення космічної техніки та організації наукової діяльності.

З іншого боку, щоденник не повинен роздмухувати сенсації чи сприяти «підгляданню» — назвємо це так — за процесом формування політики. В ньому йдеться про публічні наслідки вирішення публічних питань, навіть якщо для цього доводиться проливати світло на ті речі, які для нас здебільшого недоступні через зазвичай черепашачі темпи розсекречення, і організовувати їх обговорення. Якщо судити з фрагментарних розсекречень, які тривають в середовищі дослідників, то, власне, жоден матеріал із цих щоденників урядові установи Вашингтона не будуть надто довго тримати в таємниці. Мета написання щоденника чи цієї публікації не полягає в розкритті секретної інформації про озброєння чи конкретні розвідувальні місії. Спочатку автор цих записів хотів занотувати лише власні враження від спілкування із впливовими людьми, з якими він співпрацював, — щоб досягнути домовленості та невирішені питання не були перекручені в майбутньому. Кістяківський не кипівся редагувати свій щоденник, хоча й задумався над можливими негативними наслідками його публікації для національних інтересів та його особистих почуттів. І все ж він вирішив (і гадаю, правильно зробив), що обговорення, в яких він брав участь, мають важливе значення і мусять стати надбанням громадськості та допоможуть зважено підходити до розв'язання сучасних проблем.

Крім того, важливість цих записів виходить за рамки простого обнародування конкретних деталей та імен. Описані в щоденнику події сталися на критично важливому етапі розвитку сучасної Америки, навіть якщо їхнє значення затьмарював глянцевиий публічний імідж адміністрації Ейзенхауера, термін перебування якої при владі добігав

кінця. Було б логічно провести порівняння цього тексту зі «Щоденниками Форрестола», опублікованими після смерті першого міністра оборони США в 1949 р.¹ Записи Форрестола ґрунтуються на численних документах, що їх вдалося зберегти цьому посадовцю, який тривалий час перебував на державній службі та займав значно вищу посаду, ніж Кістяківський. Загалом, у щоденнику міністра відображено початки американського панування в світі. Учасник цих подій описує складну політичну обстановку, колективні міркування керівництва та ідеологічні підстави, через які Америка взяла на себе виконання ролі гаранта світової безпеки в мирний час. Джордж Кістяківський працював спеціальним помічником президента з питань науки і техніки лише в 1959–1960 рр.; його посада не передбачала керівництва такою масивною бюрократичною машиною та озброєннями, як у міністра оборони. В його щоденнику ми знайдемо погляд лише однієї особи; там немає текстів протоколів і меморандумів, якими ряснують мемуари Форрестола. І все ж ці записи дозволяють зробити певні аналогічні висновки. Очима Кістяківського читач спостерігає за вступом людства в ракетну добу, коли Сполучені Штати й Радянський Союз почали революціонізувати засоби доставки своєї ядерної зброї і провістили еру протистояння нової зброї та космічної розвідки.

До того ж цей щоденник є досить красномовним документом з огляду на те, що охоплює період неоднозначних кроків у політиці, коли адміністрація Ейзенхауера змушена була форсовано розвивати сучасні ракетні системи після успішного запуску радянцями «Супутника-1» в 1957 р., тоді як сам президент намагався стримати гонку ядерних озброєнь. Намагання захочувати контроль над озброєннями і водночас забезпечити якісне вдосконалення озброєнь не могло не призвести до конкуренції прихильників протилежних політичних поглядів. Через це внутрішня боротьба всередині уряду ставала все більш запеклою. За таких обставин у 1959–1960 рр. спеціальний помічник опинився в особливо «привілейованому» становищі: він мав брати участь (а також збоку спостерігати) за цим запеклим і не завжди приховуваним суперництвом. Свідчення особистої довіри, яку Ейзенхауер відчував до Кістяківського, ми можемо

¹ The Forrestal Diaries, Walter Millis, ed. (New York: Viking Press, 1951). Джеймс Форрестол (1892–1949 рр.) був міністром військово-морських сил США (1944–1947 рр.) і першим міністром оборони (1947–1949 рр.). В останні роки життя страждав психічними розладами. Смерть настала внаслідок падіння з верхніх поверхів лікарні; конкретні обставини досі не з'ясовані. — Прим. Чарльза Меєра (тут і далі у цьому розділі).

БІЛИЙ ДІМ

Вашингтон

Конфіденційно¹

15 липня 1959 р.

Вельмишановному Джорджу Б. Кістяківському
Спеціальному помічнику президента
Білий дім

Шановний докторе Кістяківський!

У межах Вашої загальної компетенції як мого спеціального помічника з питань науки і техніки я попросив би Вас приділити особливу увагу тим видам діяльності, які в узагальненому вигляді подані нижче:

Відстеження інформації про поступ науки в різних урядових відомствах із наданням пріоритетної уваги використанню науки і техніки для цілей національної безпеки.

Виявлення та доведення до мого відома фактів, оцінок та рекомендацій щодо справ, які стосуються науки і техніки.

Надання консультацій з науково-технічних питань, які обговорюються на найвищому політичному рівні; в разі доцільності та практичної необхідності - консультування Вами особисто членів Кабінету та інших посадових осіб, які виконують політичні функції, з науково-технічних питань; тісна співпраця з директором Управління мобілізації військових і цивільних ресурсів та спеціальним помічником президента з питань національної безпеки.

Діяльність із прогнозування майбутніх тенденцій розвитку або досягнень у сфері науки і техніки, особливо тих, що можуть вплинути на національну безпеку, та надання відповідних пропозицій щодо вжиття можливих заходів.

Допомога у збиранні інформації про прогрес, досягнутий Радянським Союзом порівняно з США у сфері науки і техніки.

Тісна співпраця з Національним науковим фондом і його директором.

¹ Станом на червень 1976 р. з цього листа знято гриф секретності.

Організація обміну (якщо це раціонально і доречно) науково-технічною інформацією з науковцями та офіційними особами (військовими і цивільними) наших країн-союзників та сприяння розвитку науки у вільному світі.

Раніше своїм окремим рішенням я призначив Вас членом свого Консультативного комітету з питань науки. Крім того, як мій спеціальний помічник з питань науки і техніки Ви є членом Федеральної ради з науки і техніки та призначені її головою.

Звісно, Ви розумієте, що зазначене вище не обмежує і не визначає Ваших функціональних обов'язків, а лише має допомогти Вам організувати свою роботу в початковий період. Ви маєте право брати участь у засіданнях Національної ради з авіастики та дослідження космічного простору, відвідувати засідання Ради національної безпеки, засідання Кабінету та Комітету з координації операцій, брати особисту участь або надсилати представника на засідання Групи планування Ради національної безпеки. Наскільки мені відомо, державний секретар запросив Вас брати участь або надсилати свого представника на засідання Групи політичного планування Державного департаменту в разі розгляду питань, що становлять для Вас інтерес, а міністр оборони запросив Вас брати участь або надсилати свого представника на засідання Наукової ради Міністерства оборони. Мені також відомо, що міністр оборони попросив Об'єднаний комітет начальників штабів запрошувати Вас для надання його членам консультацій під час обговорення справ, які належать до сфери Вашої компетенції. Я схвалю такі домовленості.

Хотів би забезпечити Вам повний доступ до всіх планів, програм та видів діяльності, що стосуються науки і техніки, які виконуються Урядом, зокрема в Міністерстві оборони, Комісії з атомної енергії та ЦРУ.

Я виклав Вам основну мету створення у своєму апараті посади, яку Ви обійняли. Ваша діяльність може мати величезне значення у справі підготовки для мене інформації та чіткішого визначення напрямів роботи всіх осіб, які забезпечують технічний і науковий прогрес у нашій країні.

З повагою,

(підпис) [Дуайт Ейзенхауер]

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>